

XIX. YÜZYILDA BALKANLARDA OSMANLI DEVLETİ VE KIRCAALI

Durmuş AKALIN*

Özet

Osmanlı Devleti için Balkanların ayrı bir yeri ve önemi olmuştur. Devletin gelişme döneminde ve gerileme döneminde de bu önem devam etmiştir. Ancak XIX. yüzyılla birlikte Kırcaali de içinde olmak üzere Osmanlı Devleti'nin gerilemesinden en fazla etkilenen yerlerden biri Rodoplar çevresi olmuştur. Bu bölgede yaşayanlar gerek Osmanlı-Rus savaşlarında gerekse de Balkanlarda çıkan isyanlar sırasında olayların içinde kendilerini bulmuşlardır. Bu araştırma ile Kırcaali merkezde olmak üzere XIX. yüzyılda Balkanlarda yaşanan gelişmeler ele alınmıştır. Bölgede yaşanan gelişmelerin Kırcaali'de yaşayan ahaliye etkileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma için Osmanlı Arşiv belgeleri ve esas alınarak yeri geldiğinde İngiliz arşivleri ve araştırma eserler de çalışmaya dâhil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Balkanlar, Kırcaali, Bulgaristan, XIX. Yüzyıl.

Abstract

The Balkans had an important place for Ottoman Empire. This importance continued during the development and decline periods as well. However, by the nineteen century along with Kircaeli one of the most effected places was vicinity of Rodops from the decline of Ottoman Empire. People living in this region found themselves in the middle of incidents not only during the Russo-Turkish War of 1877–78 but also during the revolts in the Balkans. This study treats developments in the Balkans with Kircaeli being in the center and aims to determine impact of these developments in the region to people living in Kircaali. This study is mainly based on the Ottoman archive documents, along with British archive materials and other relevant studies if needed.

Keywords: Ottoman Empire, Balkans, Kircaali, Bulgaria, XIX. Century.

Giriş

Kırcaali günümüzde Bulgaristan'a bağlı bir şehirdir. Çevresinde Paşmaklı (Smolyan), Filibe (Plovdiv) ve Hasköy (Haskovo) bulunur. Güneyde ise Yunanistan ile sınırdır. Şehrin bulunduğu mıntika Rodop dağlarının uzantısında yer alır ve coğrafi açıdan Bulgaristan'ın sahil şehirlerine göre engebeli bir arazidir. Kırcaali ve çevresi geçmişte olduğu gibi günümüzde de Türklerin Bulgaristan'da yoğun olarak yaşadığı yerlerden biridir. 1 Mart 2001 seçimlerine göre Kırcaali'nin toplam nüfusu 164.019'dur. Bu rakam içinde Kırcaali'de 101.116 Türk'ün yaşadığı ifade edilmektedir.¹ Son yapılan seçimlerde Bulgaristan İstatistik Enstitüsü'nün verdiği rakamlara göre Kırcaali'de toplam 152.009 kişi yaşamaktadır. Bunun 63.158'i şehir merkezinde, 88.851'i ise Kırcaali kırsalında bulunmaktadır.² Aslında Kırcaali, Türklerin yaşadığı Bulgaristan'ın diğer şehirlerinden farklı olarak nüfusunun %90'nını Türkler oluşturmaktadır. Günümüzde Kırcaali'ye bağlı 94 köy bulunmaktadır. Bu köylerin %96'sı Türk köyü geri kalan köyler de Pomak köyüdür.³

* Yrd. Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı (dakalin@pau.edu.tr)

¹ Erhan Vatansver, "Osmanlı İdaresinden Sonra Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Kültürel Hayatı" *Yüksek Lisans Tezi*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2008, s.

² <http://www.nsi.bg/otrasalen.php>.

³ Erhan Vatansver, a.g.m., s. 8.

Bulgaristan'da Müslümanlar, ezici bir çoğunluk oluşturdukları Rodop dağlarının Yunanistan ve Türkiye sınırı yakınında yer alan Kırcaali bölgesinde bulunmaktadır.⁴ Bulgaristan'da Türklerin en yoğun olarak yaşadıkları bölge Kırcaali-Rodop bölgesidir. Bölgenin Kırcaali kısmında Türkler, Rodop bölgesinde de Pomak Türkleri yoğun olarak yaşamaktadır. Bu bölge Deliorman ve Dobruca bölgelerinin aksine tamamen dağlıktır ve tarım yok denecek kadar azdır. Bölgede yaşayan Türkler geçimlerini büyük ölçüde tütüncülükle sağlamaktadırlar ve her Türk ailesinde muhakkak bir erkek, ailenin geçimini sağlamak için dışarıya çalışmaya gitmektedir.⁵

Kırcaali de dâhil olmak üzere Osmanlı Devleti'nin bölgeye gelişi adım adım gerçekleşmiştir. Balkanlar'ın Osmanlıların eline geçmesi ise I. Murad ve II. Mehmed arasındaki dönemde olmuştur.⁶ Fetihlerden sonra Balkanlar, Osmanlı Devleti'nin en önemli yaşam alanlarından biri olmuştur. Bu mıntıka ise, geniş manası ile Tuna Nehri üzerinde bulunan Demirkapı geçidindeki Banat Dağları üzerinden Karpat Dağları kavsine temas ederek, buradan itibaren geniş bir kavis çizip Karadeniz'e doğru uzanan dağ silsilesini ve bu dağları ihtiva eden yarımada'yı kapsamaktadır.⁷

1. Balkanlarda Osmanlılar ve Rusya ile Yapılan Savaşlar

Osmanlı Devleti Balkan coğrafyasında uzun yıllar siyasi egemenliğini devam ettirdi. Ancak XIX. yüzyıla gelindiğinde sıkıntılar artmaya başladı. Bu sıkıntılar devam eden savaşların bölgeye yüklediği ekonomik yük, Balkanların bir savaş alanı haline gelmesi ve asayişin bozulması, İstanbul'da ve devletin birçok yerinde yaşanan siyasi çekişmeler, devlet adamlarının ehliyetsizliği, Rusya ve Avrupa devletlerinin bölge üzerindeki çıkarları, milliyetçi fikirlerin Balkan uluslarında yayılması gibi nedenlerle katlanarak arttı. Sonuçta da Balkan coğrafyası XIX. yüzyılda dünyanın en önemli kavga ve çekişme merkezlerinden biri haline geldi. Bu durum ise Balkanlar'da yaşayan tüm ulusları istisnasız etkiledi ve birçok acıların yaşanmasına sebebiyet verdi. Ancak yüzyılın başında Kırcaali bölgesi bu çekişmeler içinde çok fazla yer almadı. Çünkü bölgenin fiziki ve demografik yapısı ile İstanbul'a yakınlık yüzyılın ortalarına kadar bu bölgenin diğer yerlere nazaran nispeten sakin bir süreç geçirmesini sağladı. Buna rağmen ortaya çıkan her sıkıntıda bölge, askeri anlamda bir depo görevi üstlendi.

Balkan coğrafyası son derece önemli bir coğrafyaydı. Bu durum özellikle Rusya için özel bir anlam ifade ediyordu. Bunun için de bölgeye sokulmanın yollarını arıyordu. İsteddiği fırsatı, II. Katerina döneminde yaptığı Küçük Kaynarca Antlaşması'nda (1774) yer alan Ortodoksların himaye hakkı maddesiyle elde etti. Ortaya çıkan yeni durum ise Osmanlı tebaası Gayr-i Müslim ahalinin devletle arasına mesafe girmesine ve nihayetinde arasının açılmasına neden oldu.⁸ Rusya'nın Ortodoksların hamisi olma yolunda ilerlemesiyle Balkan Slavlarını kullanması, Osmanlı Devleti'nin başına epey gaileler açtı.⁹ Ortodoksların hamisi rolü ile Balkanlar'a giren Rusya, Avusturya'yı da rahatsız etti. Avusturya bölgede bir takım

⁴ Kemal H. Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, Çev. Recep Boztemur, İmge Kitabevi, Ankara, 2004, s. 300.

⁵ Erhan Vatanesever, a.g.m., s. 7.

⁶ George Castellan, *Balkanların Tarihi*, Milliyet Yayınları, Çev., Ayşegül Yaraman-Başbuğu, İstanbul, 1993, s. 61.

⁷ Besim Darkot, "Balkan", *İslam Ansiklopedisi.*, Cilt 2, Devlet Kitapları, 1997, s. 280.

⁸ Hasan Şahin, "Kaynarca'dan (1774) Paris Barışı'na (1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış", *Türkler*, Cilt 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ed. Hasan Cemal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara, 2002, s. 532.

⁹ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makus Talihi Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001, s. 26.

emeller peşindeydi. Bu yüzden yeni yüzyıla girerken Balkanlar, stratejik açıdan Slav ve Germen nüfuz alanlarının kesiştiği noktayı oluşturdu.¹⁰

Ne var ki Osmanlı Devleti bu durumu uzun süre kabul etmek istemedi. Gelişmeleri kendi lehine çevirmek için oldukça fazla gayret sarf etti. Ancak durum kaçınılmaz olunca Müslim ve Gayr-i Müslim ahali arasındaki bağlar giderek zayıfladı. XIX. yüzyılın ortalarından sonra Osmanlı yönetimi Balkan Hristiyanlarını etnik ve dil köklerine göre sınıflandırmaya başladı, ancak Müslümanları tek bir kültürel topluluk olarak görmeye devam etti.¹¹ Durum iç mesele olarak yeterince karmaşıkken bu dönemde Rusya da sık sık olaylara müdahil oldu ve savaşlar ortaya çıktı. Bu savaşlar da Kırcaali ahalisinden toplanan askerler XIX. yüzyılın başından itibaren zaten kullanılmaya başlanmıştı. Yüzyılın başında Sırbistan'daki isyan nedeniyle Kırcaali'den bu bölgeye askerler gönderilmişti (1801).¹²

XIX. yüzyıl başında Rusya ile Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya kaldığı ilk büyük mücadele 1806-1812 savaşıydı. 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı, Eflak ve Boğdan yüzünden çıktı. Osmanlı Devleti'nin daha önce azlettiği Eflak ve Boğdan beylerini Rusya'nın baskısı ile tekrar göreve getirmesine rağmen, Rus ordularının Dinyester Nehri'ni geçerek Eflak ve Boğdan'ı işgal etmesiyle Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki savaş, 24 Aralık 1806'da Osmanlı Devleti'nin savaş ilanıya başladı.¹³ Bölgede ilk caydırıcı güç ayanlardı. Ancak açık bir savaşta ayanlara bağlı yerel güçler Ruslara karşı duramazdı. Nitekim Rus ordusu da altı hafta içerisinde Boğdan ve Baserabya'yı ele geçirdi.¹⁴

Rusya, bu savaşta Balkan uluslarını kendi yanına alarak bölgede güç oluşturmaya çalıştı. Slav kardeşliği adı altında Balkanlar'daki Hristiyanları birleştirip Osmanlı Devleti'ne karşı mücadeleye girdi.¹⁵ Savaşın başlamasından hemen önce çıkan Sırp Ayaklanması da ona istediği fırsatı verdi. Rusların koruyucu etkisi bir süre sonra Bulgarları da harekete geçirdi. XIX. yüzyılın ilk yarısında, Bulgarlar, Rusların Balkanlar'la temas etmesinden faydalanarak Osmanlı Devleti'nden ayrılma temayülleri göstermeye başladılar.¹⁶ Savaş sonunda büyük toprak kayıpları yaşanmadı. Ancak Rusya, Bulgarlar arasında artık bir kurtarıcı gibi görülecekti. Asıl önemli sonuçlar 1828-1829 Savaşı'ndan sonra görülecek olsa da Bükreş Antlaşması ile biten bu mücadele, bölgede kalıcı izler bıraktı. Bükreş Antlaşması'na göre ise Ruslar, Eflak ve Boğdan ile birlikte Karadeniz'in kuzeyinde ve Kafkaslarda ele geçirdikleri bütün toprakları Osmanlılara geri verdiler. Sadece Baserabya Ruslarda kaldı ve Padişah'ı Sırbistan'ın özerk statüsünü kabul etmeye zorladılar.¹⁷ Savaşın bir diğer önemli sonucuysa Rusların imparatorluğu ele geçirme tehlikesiydi. Osmanlı İmparatorluğu'nun zaptı ile birlikte Rus gücünün bütün Avrupa kıtasına hükmetmeye yetecek ölçüde artabileceğinden korkan İngiltere'nin, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü korumaya çalışmak biçiminde ifade edilen XIX. yüzyıl politikasını başlatmasına neden oldu.¹⁸

¹⁰ Sezer Arslan, "Balkan Savaşları Sonrası Rumeli'den Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti'nde İskânları", *Yüksek Lisans Tezi*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2008, s. 2.

¹¹ Kemal H. Karpat, a.g.e., s. 285.

¹² BOA. HAT 44/2213C.

¹³ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s. 91.

¹⁴ Alaaddin Yalçınkaya, "III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri Osmanlı Dış Politikası", *Türkler*, Cilt 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ed. Hasan Cemal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara, 2002, s. 639.

¹⁵ Fettah Turan, "Tarihsel Süreç İçerisinde Balkanlar'daki Hayat Seyri", *1. Uluslararası Balkanlar'da Tarih ve Kültür Kongresi*, Kongre Koordinatörleri: Recai Coşkun-Sedat Kuş, Kosova-Piriştina, 2009, s. 20.

¹⁶ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt VII, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s. 88.

¹⁷ Stanford J. Shaw, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Geleneksel Reformdan Modern Reforma Geçiş: Sultan III. Selim ve Sultan II. Mahmud Dönemleri", *Türkler*, Cilt 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ed. Hasan Cemal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara, 2002, s. 622.

¹⁸ Stanford J. Shaw, a.g.m., s. 518.

1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Rum kilisesinin Bulgar coğrafyası üzerindeki Rumlaştırma politikaları daha çok dikkat çekmeye başladı. Kilise bölge üzerinde daha fazla otorite sahibi olmak isteyince bu durum Bulgarlar arasında tepkiye sebep oldu. Bu tepki ise milliyetçilik duygusunun doğmasında önemli bir rol oynadı.¹⁹ Osmanlı Devleti'nin Rum patriğine tanıdığı geniş dini ve idari salahiyetler, bazı devlet vazifeleri de gören Rumların imparatorluk içindeki imtiyazlı durumu, kültür seviyeleri itibariyle yüksek olmaları, hemen bütün Bulgaristan ticaretini ellerine geçirmiş bulunmaları bu Rumlaştırma işinde kendilerine imkân vermekte idi.²⁰ Ancak Rum kilisesinin faaliyetleri tepkilerin artmasından başka bir işe yaramadı.

Kırcaali bu dönemde Bulgaristan'ın kuzeyindeki gelişmelerden çok fazla etkilenmiyordu. Kırcaali ve çevresini ilgilendiren bu dönemdeki en önemli hadise Yunan İsyanı idi. Mora'dan başlamak üzere büyük bir isyan ortaya çıktı. Osmanlı Devleti de isyanı bastırmakta zorluk çekiyordu. Öyle ki durum bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesi olmaktan çıkacak ve bir Avrupa meselesi haline gelecekti.

İsyan sırasında Kırcaali bölgesinden çok sayıda asker toplandı ve bu askerler Yunan İsyanı'nı bastırmakta görev yaptılar. Bu hususta Ömer Paşa'nın Atina üzerine bir ordu ile gitmesi ve durumun bir müddet gizlenmesi kararlaştırılarak, isyanı bastırmak üzere Rumeli kazalarından bedelleri tahsil olunarak Kırcaali'den aylıklı asker tedarikine karar verildi (Ocak 1824).²¹ İsyan sırasında verilen bir başka emir de yine Kırcaali askerlerinin arkasından gelmesi için iktidarlı birinin tayin edildiği ve yollarda işe yarar kapısız halkın Mora'ya tayin ve sevklerine emirli mübaşirler gönderilmesiydi (Bkz EK 1) (Mart 1824).²²

Bulgarların Ruslarla tanışmaları ve dünya tarafından fark edilmeleri 1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı ile gerçekleşti. Bu savaştan önce Balkanları dolaşan âlim ve seyyahlar, Tuna Nehri ile Ege Denizi arasında yalnız Türklerden ve Rumlardan bahsediyorlardı.²³ Bulgar ve Ermeni reayanın Rusya ile fiziki temasları 1828-1829 Savaşı esnasında gerçekleşti.²⁴ Ruslar, Balkanlar'da kendilerine yakın bir dil konuşan Bulgar topluluğunu görünce, onları daha iyi tanımayı ve onlarla aralarındaki ilişkileri geliştirmeyi düşündüler.²⁵ Savaş ise, Rusya'nın 26 Nisan 1828'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesiyle başladı.²⁶ Bir süre sonra da Rus orduları, General Kiselev'in planları doğrultusunda Karadeniz sahiline yakın bütün Türk kalelerini fethederek hızla ilerlemeye başladı.²⁷ Savaş devam ederken artan asker ihtiyacı yine Kırcaali'den savaş alanına askerlerin gönderilmesini gerektirdi. Bu doğrultuda da Kırcaali askeri Balkanlar ordusuna²⁸ ve askeri harekât için Şumnu ordusuna gönderildi (Haziran 1829).²⁹

¹⁹ Mithat Aydın, *Balkanlar'da İsyan Osmanlı-İngiliz Rekabeti Bosna-Hersek ve Bulgaristan'daki Ayaklanmalar (1875-1876)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 135.

²⁰ Enver Ziya Karal, a.g.e., s. 85.

²¹ BOA. HAT 870/38683.

²² BOA. HAT 870/38689.

²³ Halil İnalçık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1992, s. 17.

²⁴ Hasan Şahin, a.g.m., s. 536.

²⁵ Osman Köse, "Bulgaristan Emareti ve Türkler (1878-1908)", *Turkish Studies*, Vol. 1/ 2, 2006, s. 263.

²⁶ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 182-183.

²⁷ Alexander Bitis, "1828-1829 Türk-Rus Savaşı ve Edirne Antlaşması", Çev. Nasuh Uslu, *Türkler*, Cilt 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ed. Hasan Cemal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara, 2002, s. 705.

²⁸ BOA. HAT 1037/42976G.

²⁹ BOA. HAT 1037/42976.

Tüm gayretlere rağmen Osmanlı Devleti 1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı'nı kaybetti ve savaş sonunda Edirne Antlaşması imzalandı. Edirne Antlaşması ile Yunanistan bağımsız oldu. Yunanistan bağımsız olduktan hemen sonra Teselya, Epir, Makedonya, Trakya, İyon Adaları, Girit, Batı Anadolu kıyıları ve yakınındaki adalar ile ilgilenmeye başladı.³⁰ Ortaya çıkan yeni durum ise Kırcaali'yi doğrudan etkiledi. Artık Yunanistan sürekli Osmanlı Devleti aleyhine topraklarını genişletmeye çalışacaktı. Bu durum Kırcaali için de son derece sıkıntılı bir döneme işaret ediyordu.

Yunanistan'ın kurulmasından sonra Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren bir önemli mesele daha ortaya çıktı. O da Mısır Meselesi idi. Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır'da önemli bir güç sahibi olmuştu. Ancak Yunan İsyanı'ndan sonra Mora valiliği kendinde kalamayacağından Osmanlı başkenti ile aralarında kendilerine verilecek valilikler konusunda anlaşmazlık çıktı. Bir süre sonra Osmanlı Devleti kendi valisi ile savaşmak zorunda kaldı. Bu mücadele Osmanlı Devleti'nin elini kolunu bağlayacaktı.

Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa Akka'yı kuşatınca, Silistre Valisi Mehmed Paşa maiyetinde Deliorman, Rumeli ve Kırcaali'den asker tedarik edilmesine karar verildi (Ağustos 1831).³¹ Kırcaali askerlerinin savaş sırasındaki durumları da yakından takip ediliyor ve ücretlerinin ödemesi de buna göre yapılıyordu. Savaşlarda yararlılığı olmayanların peşin verilen maaşları geri alınıp darphaneye teslim ediliyordu.³² Yine Kırcaali'den çıkarılan 2.000 asker İstanbul'a gönderildiği, Sultanyeri, Gümülcine ve diğer yerlerden çıkarılacak askerin nereye sevk olunacağı tartışılıyordu (Kasım 1832).³³ Bir süre sonra Dimetoka'dan ve Kırcaali'den toplanan asker, zabıtları ile Gelibolu'dan Anadolu'ya geçmelerine karar verildi (Aralık 1832).³⁴

Mısır Meselesi'nin sonlarına doğru Osmanlı Devleti hem iç hem de dış nedenlerle Tanzimat Fermanı'nı ilan etti (3 Kasım 1839). Ferman beklenen, birçok soruna çözüm olmasıydı. Ne var ki fermanın yarattığı olumlu hava çok fazla sürmedi. Bir yandan da Rusya ve diğer devletlerin müdahaleleri devam ediyordu. Özellikle Rusya, Tanzimat'ı Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmak için bir vesile olarak kabul etti. Bu hususta Bulgarların baskı altında bulunduğunu ileri sürerek, Tanzimat'ın Bulgaristan'da süratle ve layıkıyla uygulanmasını istedi.³⁵ Tanzimat Fermanı'nın uygulamaları ve iç karışıklıklar devam ederken Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı'nın eşiğine geldi. Bu savaşın gelişimi Balkanlar'ı yakından ilgilendiriyordu. Bulgarlar bu savaşla birlikte bağımsız olacaklarını düşünüyordu. Hatta savaşın başlangıcında Bulgar gönüllüleri bu savaşta Rus ordusunda gönüllü olarak Osmanlı Devleti'ne karşı savaştılar.³⁶

Kırım Savaşı'nın bitmesi ile birlikte Osmanlı Devleti kendini toparlamak için bazı işlere girişti. Bu hususta Balkanlar'da Tuna Vilayeti'nde ilk olmak üzere yeni bir idari düzenlemeye gitti. Vilayet Nizamnamesi'nde yapılan küçük değişikliklerle birlikte Tuna Vilayet Nizamnamesi, devletin resmi gazetesi Takvim-i Vekayi'de yayınlanarak yürürlüğe konuldu. 1864 Tuna Vilayet Nizamnamesi ile Osmanlı İmparatorluğu vilayet, liva (sancak),

³⁰ George Castellan, a.g.e., s. 306.

³¹ BOA. HAT 909/39792A.

³² BOA. HAT 356/19997B.

³³ BOA. HAT 372/20389C.

³⁴ BOA. HAT 372/20389F.

³⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt V, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 188.

³⁶ Mithat Aydın, a.g.e., s. 145.

kaza ve karye (köy, kura) olmak üzere yeni idari birimlere ayrıldı.³⁷ Vilayetin başına da teşkilatçılığı ile meşhur olacak olan Mithat Paşa getirildi.³⁸ Mithat Paşa'nın seçilmesinde ise Osmanlı vatandaşlığı altında birlik yaratmak için verdiği gayretler etkili olmuştu.³⁹ Kırcaali ise bu süreçte Edirne Vilayeti'ne bağlıydı. Ancak yeni düzenlemeler Kırcaali de dâhil olmak üzere tüm Balkanlar'daki Osmanlı topraklarına yavaş yavaş yayılmaya başladı.

1876'da Osmanlı Devleti yönetim olarak daha köklü bir değişiklik yaşadı. Bir süredir devam eden siyasi karışıklıklar bu dönemde son bularak Osmanlı tahtına II. Abdülhamid geçmişti. Ardından Meşrutiyet ilan edilmiş ve Kanun-i Esasi yürürlüğe girmişti. Yeni düzenleme ile birlikte ülkede seçimler yapıldı. Kırcaali Kazası'nın da kendine bağlı olduğu Edirne Vilayeti'nden 4 Müslim 4 Gayr-i Müslim seçildi.⁴⁰ Meşrutiyet ilan edilmesine rağmen, Bulgarlarda ayrılık temayüllerinin önüne geçilemedi. Zaten bu dönemde Bulgar milliyetçiliği en üst noktasına çıkmış bulunuyordu.

Bulgar milliyetçiliğinin ilk belirtileri XVIII. yüzyılın ikinci yarısında kendini göstermeye başladı. O dönemde bütün imparatorlukta, denizden ve karadan büyük bir ticaret hareketi baş gösterdi. Yunanlılar en önemli rolü üstlenenler ve en çok yararlananlar olsalar da, Bulgarlar bir kenarda kalmadı. Köstendil, Tatarpazarı ve başka yerlerde ünlü sergiler ve fuarlar çoğaldı, Balkan şehirlerinde ziraat üretimi gelişti.⁴¹ Ancak Avrupa'nın diğer yerlerine kıyasla Bulgaristan aşırı zenginleşmiş bir bölge sayılmazdı. Kendi düşük yaşam standartlarını Batı Avrupa'yla karşılaştıran ateşli militan ulusçu Balkan seçkinleri, geri kalmışlıklarını Türkler ve onların beş yüz yıllık zulmü üzerine atıyorlardı. Etnik yapısı karmaşık ve çok dinli Osmanlı Devleti'ni şimdi "ulusal bir Türk Devleti" olarak görüyorlar ve onu kendilerinin bütün ulusal hayal kırıklıkları ve boş uğraşları için bir günah keçisi haline getiriyorlardı.⁴² Eğitim ve kültür alanındaki gelişmeler ise özellikle 1835-1876 yılları arasında Bulgar milliyetçilik hareketine öncülük ederek yeni milliyetçi aydın bir sınıfı ortaya çıkardı.⁴³ Bunun sonucunda da Bulgar komitelerinin ve çetelerinin teşvik ve tahrikleri ile Bulgarlar, 1840-1876 yılları arasında birkaç defa isyan teşebbüslerinde bulundular.⁴⁴

1835'te Bulgaristan'ın istiklalini ilan etmek gayesiyle hazırlanan büyük bir isyan çıktı. Bu hareketin mürettibi Velço adında Tırnovalı bir tüccardı.⁴⁵ Velço, Mamarçef ile birlikte Bulgaristan'ı istiklale kavuşturacak bir isyan hazırladı. Fakat Türk idaresi elebaşılara karşı süratle harekete geçti ve isyan başarısız oldu. Daha sonra Bulgarlar, 1841'de Leskofça ile Niş şehir ve kasabalarında bir isyana daha teşebbüs ettiler.⁴⁶ Sırbistan'dan gelen teşvikkâr tesirler, bu isyan havasını büsbütün ateşlemekte idi. 1841 yılı başlarında Niş, Leskofça ve Şehirköyü kazaları hep birden ayaklandı.⁴⁷ Bu isyanda Rusya'nın kışkırtması da vardı.⁴⁸ İsyân mali sebepler üzerinden çıkmış olsa da⁴⁹ siyasi emeller taşıyordu.

³⁷ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Yerel Yönetim Metinleri III: Tuna Vilayet Nizamnamesi", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt 5 Sayı 2, Mart 1996, s. 67-81.

³⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Midhat Paşa ve Taif Mahkûmları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, s. 1.

³⁹ İlyas Söğütü, "Türk Modernleşmesi Sürecinde Mithat Paşa", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, 2010, s. 107.

⁴⁰ Yılmaz Kızıltan, "I. Meşrutiyetin İlanı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı", Gazi Üniversitesi, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 26, Sayı 1, 2006, s. 263.

⁴¹ George Castellan, a.g.e., s. 324.

⁴² Kemal H. Karpat, a.g.e., s. 297.

⁴³ Mithat Aydın, a.g.e., s. 140.

⁴⁴ Nedim İpek, "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı", *Türkler*, Cilt 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ed. Hasan Cemal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara, 2002, s. 16.

⁴⁵ Halil İnalçık, a.g.e., s. 27.

⁴⁶ Enver Ziya Karal, 1995, a.g.e., s. 88.

⁴⁷ Halil İnalçık, a.g.e., s. 29.

1848 yılı sonlarına doğru Bulgaristan'ı dolaşan Fransız memurları raporlarında başlıca hoşnutsuzluk sebebi olarak vergileri gösteriyorlardı.⁵⁰ 1848'de Avrupa'yı sarsan ihtilal ve isyanlar Bulgarlar arasında da bir tepki yarattı. Rusların teşviki ile 1849'da Vidin isyanı başladı. Babiâli bu isyanı güçlkle bastırabildi.⁵¹ Vidin İsyanı ile doğrudan doğruya ilgili olan devlet yine Rusya idi. Zira Vidin isyanı patlak verdiği Tuna'nın hemen ötesinde, Eflâk'ta bir Rus ordusu bulunuyordu.⁵² İsyanlara kitlesel bir destek de olması bekleniyordu.⁵³ Ancak beklenen olmadı.

1867'de patlak veren Bulgar İsyanı, Bulgaristan dışında hazırlandı. Bükreş, İbrail, Kalas, Yergöğü gibi Eflâk'ta bulunan yerlerle Rusya'nın nüfuzu altında bulunan Baserabya'da Bulgar komitelerini teşkilatlandıran, sevk ve idare eden merkezler tarafından tertip edildi.⁵⁴ Dışarıda hazırlanan çeteler, 1867'de Zıştovi yakınlarına gelerek Bulgarları isyan için teşvik ettiler.⁵⁵ 1862'den itibaren kurulan komiteler, 1862-1868 yılları arasında Bulgaristan'da dokuz kadar isyan girişimine sebebiyet verdi.⁵⁶ Osmanlı devlet adamları, isyanlar sonrasında idari, mali ve sosyal alanlarda ıslahat teşebbüslerinde bulundularsa da, Bulgar çete ve komitelerinin halkı sürekli ayrılıkçılığa yönelik isyan hareketlerine teşvik etmesi, Rusya'nın da dışarıdan geleceğe yönelik vaatlerde bulunması nedeniyle başarılı olamadılar.⁵⁷

Kurulacak Bulgar Devleti için nüfus faktörü de önemli bir noktayı teşkil ediyordu. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı öncesinde Rusların yapmış olduğu değerlendirmeye göre Bulgar devletinin sağlam temellere oturtulması için Türk ve Müslüman halkın yerlerinde bırakılmaması gerekiyordu. Bunlar yerlerinde kalacak olursa Bulgar Devleti parçalanabilir veya iki milletli bir federasyona dönebilirdi. Bu yüzden Türklerin ya topraklarından kovulması ya da kılıçtan geçirilmesi fikri ortaya atıldı.⁵⁸ Ancak Bulgaristan için asıl sonuç Hersek ve Karadağ meselesinden patlak veren 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra olacak ve bu savaş Bulgaristan için son derece önemli neticeler doğuracaktı.⁵⁹ Osmanlı müsamahası, Batı Avrupa'nın desteği, Rusya ve Panislavistlerin yardımı, Bulgar tacir, öğretmen ve din adamlarının çabaları sonucu 1870'li yıllarda Bulgar milli kültürü ve bir aydın kitlesi oluştu.⁶⁰

Bulgarların üzerinde durdukları başka bir mesele ise bağımsız bir Bulgar Kilisesi kurulmasıydı. Bulgarlar Osmanlı idaresi altına girdikten sonra din ve mezhep işleri bakımından Fener Patrikhanesi'ne bağlanmışlardı.⁶¹ Ancak XIX. yüzyılda Bulgarların

⁴⁸ İlhan Ovalıoğlu, *Osmanlı Mimarisi*, Çamlıca, İstanbul, 2009, s. 50.

⁴⁹ M. Metin Hülagü, "1897 Osmanlı-Bulgar İttifakı", *Prof. Dr. Ramazan ŞEŞEN Armağanı*, İstanbul, 2005, s. 1.

⁵⁰ Halil İnalçık, a.g.e., s. 37.

⁵¹ Enver Ziya Karal, 1995, a.g.e., s. 89.

⁵² Halil İnalçık, a.g.e., s. 69.

⁵³ Caner Sancaktar, "Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti ve Siyasal Mirası", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2 (2), 2011, s.

⁵⁴ Enver Ziya Karal, 1995, a.g.e., s. 94.

⁵⁵ Turgut Subaşı, "Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz", *Türkler*, Cilt 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ed. Hasan Cemal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara, 2002, s. 774.

⁵⁶ Mithat Aydın, a.g.e., s. 143.

⁵⁷ Osman Köse, a.g.m., s. 265.

⁵⁸ Ahmet Akgün, "Bulgaristan'da Asimilasyon ve "Zavallı Pomaklar" Adlı Bir Risale", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 2005, s. 3.

⁵⁹ M. Metin Hülagü, a.g.m., s. 1.

⁶⁰ Nedim İpek, a.g.m., s. 15.

⁶¹ Enver Ziya Karal, 1995, a.g.e., s. 84.

bağımsız kilise konusunda talepleri olmaya başladı. Zaten Gülhane Hatt-ı Hümayun’unda, Osmanlı tebaasının haklar yönünden eşit olduğu belirtilmişti. Bu, İstanbul’daki Bulgarların bir “*papaz evi*” açmak hususunda Babiâli’ye müracaat etmeleri için vesile oldu. Bunlar 1848’de Mustafa Reşid Paşa’ya bir dilekçe dahi sundular. Ancak Bulgar Kilisesi’nin kurulması 11 Mart 1870’de Osmanlı Devleti’nin verdiği ferman ile oldu.⁶²

1874 yılına ait İngilizlerin Osmanlı makamlarına dayanarak aldığı rakamlara bakıldığında Edirne Vilayeti’nde, Kırcaali’de içinde olarak, erkek nüfus Müslümanlar için 235.587, Hristiyanlar 401.148 ve diğerleri de 15.941’di.⁶³ Nüfus olarak bölgenin genel durumuna bakıldığında, Berlin Antlaşması öncesinde (Mayıs 1878) Osmanlı Devleti tarafından Rus diplomatı Teplouv’un istatistikî incelemesine göre hazırlanan tabloda Tuna ve Edirne vilayetlerinde Bulgarların sayısı 1.633.695, Bulgar olmayanlar ise 2.132.254’tü.⁶⁴ Sadece Tuna Vilayeti’nin 6 merkezinde 600.000 Türk bulunmaktaydı.⁶⁵

2. 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi’nden Sonra Balkanlar ve Kırcaali

Osmanlı Devleti’nin Balkanlar’daki varlığına en büyük darbe 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile oldu. Savaş ortamını hazırlayan gelişmeler ise ilk olarak Hersek’te başladı. 1875 Haziranında Hersek’e bağlı Nevesin kazası Hristiyanlarından 160 kişinin, ağnam vergisi vermemek için Karadağ’a sığınmaları ve Karadağ Prensi’nin de işin içine Rusya’yı sokması, Hersek ayaklanmasını kısa sürede bir Avrupa sorunu haline getirdi. Hersek ayaklanması çabucak genişledi. Ardından Sırbistan, Karadağ, Bosna ve Bulgaristan gibi yerlerde büyük bir heyecana sebep oldu.⁶⁶ Temmuz 1875’te Bosna ve Hersek’te ayaklanma başladı. Oradan Bulgaristan’a sıçradı ve ayaklanmanın Osmanlı başıbozuk kuvvetleri tarafından bastırılması bütün Avrupa’da zulüm feryatlarına yol açtı.⁶⁷ Bir süre sonra da İstanbul’a kadar uzanan müstakil bir Bulgaristan’ın kurulması için Filibe’den başlamak ve sonra bütün kasabalara sirayet etmek üzere Mayıs 1876’da yeni bir isyan tertip edildi.⁶⁸

1876 Bulgar İsyanı, Otluk Köyü ve Pazarcık havalisindeki Bulgarların, Türk evlerini yakmaları ve halkı katletmeleriyle çıkmıştı. İsyan sırasında da Mahmud Nedim Paşa olayları önlemede yetersiz kaldı.⁶⁹ 1876 İsyanı, sadece gelecekteki Bulgaristan Prensiği’nin habercisi olmakla kalmadı, aynı zamanda çöküş dönemindeki Osmanlı Devleti üzerindeki Avrupalı emperyalist devletlerin çıkar mücadelelerinin ve Avrupa düzeni ve kuvvetler dengesinin de yeniden şekillendiği can alıcı bir sorun oldu.⁷⁰

Osmanlı Devleti’nin 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’na girmesinde Rusya’nın, Balkanlar ve Bulgaristan üzerinde kendi lehine sayılabilecek kararları büyük devletlerle birlikte İstanbul Konferansı’nda (23 Aralık 1876) kabul ettirmek istemesi önemli bir faktör oldu. Bu nedenle 19 Ocak 1877 tarihinde iktidarda bulunan ve bulunmayan bütün devlet ricali ile Osmanlı İmparatorluğu dâhilindeki dini cemaatlerin reislerinden oluşan Meclis-i Umumi, Avrupa büyük devletlerinin sunduğu teklifi reddetti.⁷¹ Bunun üzerine de Rusya, 24 Nisan

⁶² Enver Ziya Karal, 1995, a.g.e., s. 90-93.

⁶³ FO 881/3574.

⁶⁴ Ahmet Akgün, a.g.m., s. 2.

⁶⁵ Erhan Vatasever, a.g.m., s. 32.

⁶⁶ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 494.

⁶⁷ Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000, s. 158.

⁶⁸ Enver Ziya Karal, 1995, a.g.e., s. 97.

⁶⁹ Turgut Subaşı, a.g.m., s. 774.

⁷⁰ Mithat Aydın, a.g.e., s. 147.

⁷¹ Osman Köse, a.g.m., s. 265-267.

1877'de Osmanlı Devleti'ne resmen savaş ilan etti.⁷² Ruslar, Bulgaristan'ı desteklemiş ve Bulgar devletinin kurulmasını sağlayarak, 1877-1878 yıllarında büyük Rus-Türk savaşını başlatmışlardı.⁷³ Savaşın amacı da, Balkanlar'da kendi ayakları üzerinde durabilecek bağımsız bir Slav devletinin kurulmasıydı.⁷⁴

Savaşın çıkması üzerine Sırbistan ve Karadağ Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa katıldı. Yunanistan, Osmanlı Devleti'nin bu sıkışık ve zor durumundan yararlanıp, toprak ele geçirmek için Rusya'nın yanında savaşa katılmak istediye de, İngiltere'nin baskısı üzerine yerinden kımıldayamadı.⁷⁵ Savaş sırasında ise Kırcaaliler, Rus askerlerine geçit vermemeleri ve yiğitlikleri ile ün saldılar.⁷⁶ Bir süre sonra Kırcaali ve çevresi bir direniş merkezi haline geldi. Birçok göçmen kendini Kırcaali ve Rodop dağlarına attı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Kırcaaliler takdirle karşılanacak önemli bir direniş ve varoluş örneği sergilediler. Ne var ki savaşı Osmanlı Devleti kaybetti ancak buna rağmen Kırcaali bölgesi direnişine devam etti.

Ayastefanos Antlaşması'nı şiddetle protesto eden ve Rus yağma, zulüm ve tecavüzüne karşı kendilerini savunmak için silaha sarılan Türk halkının bu milli şahlanışını dikkate almak zorunda kalan Batılı devletler, Ayastefanos Antlaşması'nı görüşmek üzere Berlin Kongresi'ni düzenlediler (13 Haziran 1878). Kongre 11 Temmuz 1878 tarihinde aldığı bir kararla Avusturya, İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya ve Almanya büyükelçilerini Rodop ayaklanmasını ve Rodoplar'a sığınan göçmenlerin niçin ve nereden göç ettiklerini, miktarlarını ve milliyetlerini yerinde soruşturmakla görevlendirdi. Elçilerden oluşan komisyon 3-4 Ağustos günleri Kırcaali'de, 5 Ağustos 1878'de de Rodop milli kuvvetlerinin karargâhı Karatarla'da göçmenler ve ileri gelenleri ile görüştü.⁷⁷

Osmanlı-Rus Harbi'nde muhacirlerin uğradığı bu büyük felakete sadece Rodoplar bölgesindeki Müslümanlar organize olarak direndiler ve bölgeye Rus ve Bulgarları yıllarca sokmadılar. Müslümanlar, Kırcaali ve bütün Rodop Balkanı'nın kuzey kısımlarında karargâh kurarak büyük bir kısmı Edirne ve İstanbul önlerinde bulunan Rus ordusunu güç durumda bıraktılar. Bu direnişçiler Batı Trakya bölgesinde ilk geçici Türk hükümetini kurdular. Rodoplular, Paris Antlaşması'nı imzalayan devletlerin İstanbul'daki elçilerine göndermiş oldukları 16 Mayıs 1878 tarihli muhtıradan bölgeyi Bulgaristan'a bırakan Ayastefanos Antlaşması'nı protesto ettiler. Ahalisinin tamamı Türk ve Müslüman olan bölgeye ayrıca 100.000 civarında muhacirin sığındığını ve buraya Rus ve Bulgarların sokulamayacağını, kendilerini savunmak için silaha sarılmak mecburiyetinde kaldıklarını duyurdular.⁷⁸

Kırcaalilerin bu tepkisi karşısında, uluslararası bir komisyon kuruldu ve bölgede incelemeler yaptı. İngiliz yetkililer, Kırcaali ve çevresinde yaptıkları incelemelerde durumun ne kadar kötü olduğunu bildiren tespitler yaptılar. İngiliz Konsül-Generali Fawcett, bölgedeki durumu İngiliz elçisi H. Layard'a anlatırken Kırcaali'deki göçmenlerin oldukça kötü durumda olduğunu, sıkıntı içinde olduklarını ve neredeyse çıplak durumda olduklarını belirtmektedir (9

⁷² Osman Köse, a.g.m., s. 268.

⁷³ Muzaffer Tufay, "Türkler, Ruslar ve Bulgarlar", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, 1988, s. 210.

⁷⁴ Aşkın Koyuncu, "Bulgaristan'da Osmanlı Maddi Kültür Mirasının Tasfiyesi (1878-1908)", *OTAM*, Sayı: 20, 2006, s. 204.

⁷⁵ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 518.

⁷⁶ Erhan Vatansever, a.g.m., s. 8.

⁷⁷ Abdürrahim Dede, *Balkanlar'a Türk İstiklal Hareketleri*, Türk Dünyası Yayınları, İstanbul, 1978, s. 18.

⁷⁸ H. Yıldırım Ağanoglu, a.g.m., s. 36.

Temmuz 1878).⁷⁹ Yine 6 Kasım 1878'de Mr. Cullen uluslararası komisyonun ziyaretinden sonra Rodoplar'da ve Kırcaali etrafında bulunan 150.000 göçmenden hiçbirinin henüz evlerine dönmediğini bildirmektedir.⁸⁰ Göçmenler son derece zor şartlar altındaydı. Bu noktada 7 Mayıs 1879'da göçmenlere yardım dağıtma işiyle görevli Auguste Lanzoni'nin sunduğu raporda Rodoplar'da 57.000 göçmeden 46.000'in yardıma muhtaç olduğu belirtiliyordu. Bunlar içinde Kırcaali'de 6.000 kişi tespit edilmişti.⁸¹

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası imzalanan Berlin Antlaşması ile özerk bir statüye kavuşan Bulgar Prensiği, bu tarihten itibaren Rusya'nın Balkanlar'daki uydusu durumuna geldi.⁸² Bulgaristan'da Osmanlı askeri bulunmayacak ve milisler teşkil edilinceye kadar (takriben iki yıl) Rus kıtaları Bulgaristan'da kalacaktı.⁸³

Berlin Antlaşması'na göre, Osmanlı hâkimiyetine bağlı olarak kurulan Bulgaristan Emareti'ndeki Türk unsurun hukuku antlaşmanın 4. maddesi ile garanti altına alınmıştı. Buna göre Bulgaristan Emareti idaresi Bulgaristan'daki meskûn Türk, Rum, Rumen ve sair toplulukların menfaat ve haklarını garanti altına almış oluyordu. 5. madde ise ülkede din ve mezhep ayrılığı yapılamayacağı, farklı din ve mezhepten olanların da Bulgarlar gibi medeni ve siyasi haklardan yararlanacağı, istediği sanatı ve mesleği seçebileceği, devlet memuriyetine girebileceği belirtiliyordu.⁸⁴ Berlin Antlaşmasının 12. maddesi Bulgaristan'da yaşayan Türklerin taşınmazlarıyla ilgiliydi. Bu maddeye göre Türkler Bulgaristan'dan göç etmiş veya ayrılmış olsalar bile geride bıraktıkları mülklerini koruyabilecekti. Bulgaristan'dan göç etmiş olan Türklerin mallarına Bulgaristan Devleti el koyamayacaktı.⁸⁵ Berlin Antlaşması'yla Balkan Müslümanları, önceleri yönetici yetkeyle bağlı bir topluluk iken bundan sonra statülerinin azınlık durumuna dönüştürülmesi de yasal hale geldi.⁸⁶

Berlin Antlaşması'na göre Bulgaristan Ayastefanos'ta olduğu gibi, Osmanlı Devleti'ne vergi bağı ile bağlı özerk bir prenslik oluyordu. Bir Hristiyan hükümeti ve milli askeri olacaktı. Bulgaristan'da Osmanlı askeri bulunmayacaktı. Bulgaristan prensini halk seçecek, fakat büyük devletlerin hükümdar ailelerinden hiç kimse Bulgaristan prensliğine seçilemeyecekti. Şarkî Rumeli, özerk bir "eyalet" olacak, Hristiyan bir valisi bulunacak ve siyasal ve askeri bakımdan Osmanlı egemenliği altında kalacaktı. Şarkî Rumeli valisi, Osmanlı Devleti tarafından, devletin onayı ile atanacaktı. İç veya dış tehlike karşısında kaldığında, vali, Osmanlı askerlerinin yardımını isteyebilecekti. Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle imzaladığı bütün anlaşma ve antlaşmalar Şarkî Rumeli'de de yürürlükte olacaktı.⁸⁷

Berlin Antlaşması'nın 18. maddesine göre Şarkî Rumeli'ye vali tayin olan Aleko Paşa, Rodop direnişinin önde gelenleri ile bir antlaşmaya vardı ve buna göre Kırcaali ve Ropçoz'da Müslüman memurlar kullanılacaktı. Bundan sonra ise isyanlar yatıştı.⁸⁸ Ancak Kırcaali ve Rodop bölgesinde Türkler mücadelelerini yine de bırakmadı. Osmanlı Devleti yenilmiş

⁷⁹ Bilal N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri Belgeler*, TTK Basımevi, Ankara, 1989, s. 515

⁸⁰ Bilal N. Şimşir, a.g.e., s. 686.

⁸¹ Bilal N. Şimşir, a.g.e., s. 279.

⁸² Kader Özlem, "Bulgaristan Türklerinin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü, AB Üyelik Süreci ve Türk Azınlığa Etkileri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vol. 1/2, 2008, s. 345.

⁸³ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt 1 Kısım 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 1.

⁸⁴ Hamza Eroğlu, "Milletlerarası Hukuk Açısından Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorunu", *Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildiriler 7 Haziran 1985*, TTK Basımevi, Ankara, 1992, s. 28.

⁸⁵ Erhan Vatansever, a.g.m., s. 42.

⁸⁶ Kemal H. Karpat, a.g.e., s. 283.

⁸⁷ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 526.

⁸⁸ Abdürrahim Dede, a.g.e., s. 24.

olmasına rağmen, varlıklarını koruyabilmek için oldukça zor bir direniş sergilediler. Kırcaali-Rodop bölgesindeki Türkler, 1878 yılında Timirski Ahmed Ağa başkanlığında 5 yıl sürecek, tarihteki ilk Türk Cumhuriyeti olan, Batı Trakya-Rodoplar Türk Devleti'ni kurdular.⁸⁹

Varlıklarını korumak için ayaklanan ahaliye Süleyman Paşa'nın komutasındaki birliklerden arta kalan askerler de katıldı. Rodop Türkleri Osmanlı ve Türk hâkimiyetinden başka bir hâkimiyeti tanımayacaklarını belirtip Osmanlı Padişahı'ndan silah ve cephane yardımı istediler. Fakat herhangi bir yardım görmediler. Bu ilk hükümetin kurucuları arasında Ahmet Ağa Timirski, Hacı İsmail Efendi, Hidayet Paşa ve Kara Yusuf Çavuş ve otuz kişilik temsilciler meclisi bulunuyordu. Berlin Antlaşması'ndan sonra Büyük Bulgaristan bir prenslik haline getirilip sınırları Balkan dağlarına kadar geriye çekildi, Şarkî Rumeli Vilayeti kuruldu. Ancak kurulan vilayetin Bulgaristan nüfuzuna girmesi üzerine Rodop Türkleri bu idareyi tanımadı ve neticede 1886'da imzalanan İstanbul Konferansı'yla Şarkî Rumeli'nin idaresi Bulgaristan'a bırakılmış ise de Kırcaali ve Rodop Müslüman köylerinin Osmanlı'da kalması sağlandı. Bunda Rodop Türklerinin yapmış olduğu direnişin payı büyüktü.⁹⁰

Bulgaristan Prensiği'nin kurulması ve Şarkî Rumeli Vilayeti'nin tesis edilmesine rağmen Bulgaristan'daki çete faaliyetleri bitmedi. Birçok yerde çetelerin yarattığı felaketler ile Müslüman halk mücadele etmek zorunda kalıyordu. Tüm bu durumlar ise Müslüman ahalinin göç etmesinde etkiliydi. Hudut sorunları giderek büyüyünce de Şarkî Rumeli Vilayeti'nin Bulgaristan ile birleşmesiyle bölgede cereyan eden olaylar ve meydana gelen yeni durumu görüşmek üzere 5 Nisan 1886'da İstanbul Konferansı toplandı. Buna göre de Kırcaali ve Rodop çevresi Osmanlı hâkimiyeti altına girdi.⁹¹ Şarkî Rumeli Vilayeti Filibe, İslimye, Eski Zağra, Tatarpazarcığı, Burgaz ve Hasköy sancaklarından müteşekkildi.⁹²

Şarkî Rumeli Vilayeti'nin Bulgaristan'a bağlanmasından sonra, Kırcaali ve Rodop hududunu tayin için memur olan Şakir Paşa bir layiha hazırladı ve hazırladığı iki haritadan birini Babiâli'ye diğerini de Bab-ı Seraskeriye'ye gönderdi (24 Temmuz 1886).⁹³ Şakir Paşa çalışmaları sırasında Bulgarların Kırcaali'ye asker sevkine engel olduklarını ve çalışmalarda güçlükler çıkardıklarını Babiâli'ye bildirdi.⁹⁴ Hudut tayini için Osmanlı ve Bulgar azalarından mürekkep bir komisyon oluşturuldu.⁹⁵ Şarkî Rumeli Vilayeti'nde olan Kırcaali de bir süre sonra Edirne Vilayeti'ne ilhak olundu (Bkz. EK 2) (1886).⁹⁶ Edirne Vilayeti idaresine alınan Kırcaali kazasında nahiyeler teşkili ve mahiyetinin ahali tarafından seçilecek meclisler tarafından idare edilmesi kararlaştırıldı.⁹⁷ Kırcaali kazasında nahiyeler teşkil edilmesi Meclis-i Vükela tarafından da ele alındı (1888).⁹⁸ Kırcaali hududunun haritaları da bilgilendirme amaçlı olarak, İngiltere sefaretine gönderildi (1889).⁹⁹

XIX. ve XX. yüzyılda Rus istilaları ve yeni milli Balkan devletlerinin baskı ve hatta etnik arındırma hareketleriyle, Müslümanların ortadan kaldırılması gerçekleştirilmek istendi. Bunun sonuncu yüz binlerce Müslüman ya soykırıma kurban gitmiş yahut Türkiye'ye

⁸⁹ Erhan Vatansever, a.g.m., s. 34-35.

⁹⁰ H. Yıldırım Ağanoğlu, a.g.m., s. 36.

⁹¹ Abdürrahim Dede, a.g.e., s. 29-30.

⁹² Osman Köse, a.g.m., s. 269.

⁹³ BOA. İ.DH 997/78730.

⁹⁴ BOA. İ.MTZ (04) 11/573.

⁹⁵ BOA. HR.TO 362/60.

⁹⁶ BOA. İ. MMS 87/3734.

⁹⁷ BOA. İ.MMS 134/5740.

⁹⁸ BOA. MV 35/46.

⁹⁹ BOA. MV 43/26.

muhacir olarak kaçmak zorunda kalmıştır.¹⁰⁰ Osmanlı Devleti'nin Şarkî Rumeli sınırlarında yani Bulgaristan'la bu vilayet arasındaki sınırda asker bulundurmaması ise durumu daha da sıkıntılı hale getirmiştir.¹⁰¹ Çete faaliyetleri artınca Kırcaali ahalisi, devletin çeteleri durdurmak için gösterdiği gayretlere iştirak etmiştir.¹⁰² Osmanlı Devleti de Kırcaali ve civarındaki halka daha önceden dağıtılan tüfek ve silahların toplatılmasından vazgeçmiştir.¹⁰³ Bulgar ve Rus zulüm ve tecavüzleri, yarım milyon kadar Türk'ün yurtlarını ve yuvalarını bırakarak, Şarkî Rumeli, İstanbul ve Rodop dağlarına göç etmelerine ve buradaki nüfusun önemli ölçüde artmasına neden olmuştur.¹⁰⁴ Bu yeni dönemde 1876-96 yılları arasında kayda geçen muhacir sayısı 1.221.854'tür. Bunların 844.854'ü İstanbul yolu ile, 377.000'i İstanbul'a uğramaksızın iskan mahallerine gitmişlerdir.¹⁰⁵

Şarkî Rumeli'de Maritza dergisinde yayınlanan rakamlara göre 573.231 Bulgar, 174.000 Müslüman gösteriliyordu. Aynı dergide hem Şarkî Rumeli hem de prenslikte 654.593 Müslüman yaşıyordu.¹⁰⁶ İngilizlerin tespitlerine göre 1878 yılında Kırcaali'nin de içinde bulunduğu Edirne Vilayeti'nde 461.174 Müslüman yaşıyordu. Bunların 139.500'ü de Filibe Sancağı'ndaydı.¹⁰⁷ Genel olarak bakıldığında ise 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı öncesi Tuna ve Edirne Vilayetleri'nde yaşayan Müslüman nüfus toplam 1.5 milyon civarındaydı. Savaş sırasında 1.253.000 kişi muhacir durumuna düşmüştü. Bu savaşta 261.937 kişi yani eski nüfusun %17'si katledilmiş veya sürgünler sırasında ölmüştü.¹⁰⁸ 1878-1918 arasında 1.5 milyon insan Balkanlar'ı terk etti,¹⁰⁹ yine 1877-1878 Savaşı boyunca 300.000 kadar Müslüman'ın, Bulgar çeteleri ve Rus birlikleri tarafından katledildiği tahmin ediliyordu.¹¹⁰

II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra ise Bulgaristan bağımsız bir devlet oldu. 3 Ekim 1908'de tam bağımsızlığını ilan eden Bulgaristan yönetiminin başına Çar unvanını alan Prens Ferdinand geçti ve Tırnova yeni idarenin başkenti olarak benimsendi.¹¹¹ Ancak Krallık döneminde de Bulgarlar, Rodop Türklüğünü yok etmek ve kalanları da Bulgarlaştırmak için çabalarına devam ettiler.¹¹²

Sonuç

Osmanlı Devleti XIX. yüzyılda oldukça zor bir süreçten geçti. Bu zaman dilimi içinde Balkan coğrafyası son derece sancılı yıllar geçirdi. Avrupa devletlerinin müdahaleleri, bozulan düzen, Rusya'nın emelleri ve yerel yönetimdeki bozukluklar bu sancıyı daha da arttırdı. Sonuçta da isyanlar ve savaşlarla geçen bir yüzyıl yaşandı. Her ne kadar zor durumda olsa da Osmanlı Devleti sıkıntılarını aşabilmek için ardı ardına hamleler yaptı, fakat istenilen sonuç bir türlü elde edilmedi.

¹⁰⁰ Halil İncalcık, a.g.e., s. 34.

¹⁰¹ Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e., s. 4.

¹⁰² BOA. C.ZB 3908.

¹⁰³ BOA. MV 71/16.

¹⁰⁴ Erhan Vatansever, a.g.m., s. 53.

¹⁰⁵ Gülfettin Çelik, "Osmanlı Türkiye'sine XIX. yüzyıl Sonlarında Yapılan Göçlerin Sosyo-Ekonomik Bakımdan Tahlili", *Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1996, s. 118-119.

¹⁰⁶ Kemal H. Karpat, a.g.e., s. 338.

¹⁰⁷ FO 881/3574.

¹⁰⁸ H. Yıldırım Aġanoġlu, a.g.m., s. 35.

¹⁰⁹ Kemal H. Karpat, a.g.e., s. 298.

¹¹⁰ Kemal H. Karpat, a.g.e., s. 337.

¹¹¹ M. Metin Hülâgü, a.g.m., s. 1.

¹¹² Ahmet Akgün, a.g.m., s. 4.

XIX. yüzyıl içinde Rodoplar'ın bir parçası olarak Kırcaali bölgesi savaşları doğrudan yaşamasa da savaşlarda Balkanlar'da asker temin edilen yerlerin en başında geliyordu. Bölge genel olarak Türk ve Müslüman'dı. Bu yüzden Osmanlı idarecileri birçok kez buradan asker temin ettiler. Yunan İsyanı, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı ve Mısır Meselesi sırasında sıkça bölgeden asker tedarik edildi. Bu karmaşa ortamında bölgeyi rahatsız eden bir diğer durum Bulgar çetelerinin bölgeye sokulmak için yapmış oldukları baskınlardı. Bu baskınlar yüzünden birçok insan yerinden ayrılıp göçmen durumuna düştü. Hatta büyük bir kısmı da hayatlarını kaybetti. Ancak bölgeyi bu durumdan daha fazla etkileyen bir başka sorun ise 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı oldu.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, tüm Balkanlara bir ateş gibi düştü. Osmanlı Devleti'nin savaşı kaybetmesi ile olay son derece büyük bir mesele haline geldi. Savaşın başlangıcından itibaren Türk ve Müslüman ahaliye yapılan zulümler arttı ve yüz binlerce insan mağdur oldu. Kırcaali ve çevresi ise bu savaşta Rus ordularına ve Bulgarlara karşı kahramanca bir direniş sergiledi. Savaş süresince Rus kuvvetleri Kırcaali ve Rodoplar'a giremedi. Bu yüzden bölge, baskı ve zulümlerden kaçan 100.000'in üstünde bir göçmen kitle için sığınma yerine dönüştü. Ayastefanos'un ağır şartlarını kabul etmeyen bu direniş, Berlin Antlaşması ile Bulgaristan Prensiği'nden ayrı Şarkî Rumeli Vilayeti'nin kurulmasında ve Balkanlar'da 5 yıl kadar devam edecek olan geçici Türk hükümetinin kurulmasında önemli rol oynadı. Yüzyılın sonuna doğru gerçekleşen bu olaylar dönemin şartlarına göre kahramanca bir mücadelenin sonucuydu. Ne var ki XIX. yüzyılda bölge insanın yaşadığı sıkıntılar XX. yüzyılda da devam etti. Tüm sıkıntılara rağmen günümüzde de Kırcaali Türk ve Müslüman ahalinin çoğunlunu oluşturduğu bir şehir olarak varlığını devam ettirmektedir.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA)

C. ZB. (3908);

HAT. (44/2213C) (1216 R 06); (356/19997B) (1248 C 27); (372/20389C) (1248 R 01); (372/20389F) (1248 R 25); (870/38689) (1239 B 9); (870/38689) (1239 B 09); (909/39792A) (1247 S 22); (1037/42976G) (1244 Z 29); (1037/42976) (1244 Z 25);

HR.TO. (362/60);

İ.DH. (997/78730) (1303 L 22);

İ.MMS. (87/3734) (1304 Ra 08); (134/5740) (1306 M 04);

İ.MTZ. (İ.MTZ (04) 11/573);

MV. (35/46) (1305 Z 25); (43/26) (1306 N 12); (71/16) (1310 S 06);

İngiliz Arşivleri (National Archives)

FO (881/3574) (Populations of European Turkey)

MPHH (1/411)

MPK (1/434)

Araştırma ve İnceleme Eserler

AĞANOĞLU, H. Yıldırım, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makus Talihi Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001.

AKGÜN, Ahmet, "Bulgaristan'da Asimilasyon ve "Zavallı Pomaklar" Adlı Bir Risale", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 2005.

ARMAOĞLU, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.

ARSLAN, Sezer, "Balkan Savaşları Sonrası Rumeli'den Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti'nde İskânları", *Yüksek Lisans Tezi*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2008.

AYDIN, Mithat, *Balkanlar'da İsyân Osmanlı-İngiliz Rekabeti Bosna-Hersek ve Bulgaristan'daki Ayaklanmalar (1875-1876)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt 1 Kısım 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

BİTİS, Alexander, "1828-1829 Türk-Rus Savaşı ve Edirne Antlaşması", Çev. Nasuh Uslu, *Türkler*, Cilt 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ed. Hasan Cemal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara, 2002.

CASTELLAN, George, *Balkanların Tarihi*, Milliyet Yayınları, Çev., Ayşegül Yaraman-Başbuğu, İstanbul, 1993.

ÇELİK, Gülfettin, “Osmanlı Türkiye’sine XIX. yüzyıl Sonlarında Yapılan Göçlerin Sosyo-Ekonomik Bakımdan Tahlili”, *Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1996.

DARKOT, Besim, “Balkan”, *İA.*, Cilt 2, Devlet Kitapları, 1997.

DEDE, Abdürrahim, *Balkanlar’a Türk İstiklal Hareketleri*, Türk Dünyası Yayınları, İstanbul, 1978.

EROĞLU, Hamza, “Milletlerarası Hukuk Açısından Bulgaristan’daki Türk Azınlığı Sorunu”, *Bulgaristan’da Türk Varlığı Bildiriler 7 Haziran 1985*, TTK Basımevi, Ankara, 1992.

<http://www.nsi.bg/otrasalen.php>

HÜLAGÜ, M. Metin, “1897 Osmanlı-Bulgar İttifakı”, *Prof. Dr. Ramazan ŞEŞEN Armağanı*, İstanbul, 2005.

İNALCIK, Halil, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1992.

İPEK, Nedim, “1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı”, *Türkler*, Cilt 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ed. Hasan Cemal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara, 2002.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Cilt VII, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Cilt V, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.

KARPAT, Kemal H., *Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, Çev. Recep Boztemur, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.

KIZILTAN, Yılmaz, “I. Meşrutiyetin İlanı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan’ı”, Gazi Üniversitesi, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 26, Sayı 1, 2006.

KOYUNCU, Aşkın, “Bulgaristan’da Osmanlı Maddi Kültür Mirasının Tasfiyesi (1878-1908)”, *OTAM*, Sayı: 20, 2006.

KÖSE, Osman, “Bulgaristan Emareti ve Türkler (1878-1908)”, *Turkish Studies*, Vol. 1/ 2, 2006.

LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000.

OVALIOĞLU, İlhan, *Osmanlı Mimarisi*, Çamlıca, İstanbul, 2009.

ÖZLEM, Kader, “Bulgaristan Türklerinin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü, AB Üyelik Süreci ve Türk Azınlığa Etkileri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vol. 1/ 2, 2008.

SANCAKTAR, Caner, “Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti ve Siyasal Mirası”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2 (2), 2011.

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, “Yerel Yönetim Metinleri III: Tuna Vilayet Nizamnamesi”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt 5 Sayı 2, Mart 1996.

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, “Yerel Yönetim Metinleri VI: 1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt 5 Sayı 5, Eylül 1996.

SHAW, Stanford J., “Osmanlı İmparatorluğu’nda Geleneksel Reformdan Modern Reforma Geçiş: Sultan III. Selim ve Sultan II. Mahmud Dönemleri”, *Türkler*, Cilt 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ed. Hasan Cemal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara, 2002.

SÖĞÜTLÜ, İlyas, “Türk Modernleşmesi Sürecinde Mithat Paşa”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, 2010.

SUBAŞI, Turgut, “Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz”, *Türkler*, Cilt 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ed. Hasan Cemal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara, 2002.

ŞAHİN, Hasan, “Kaynarca’dan (1774) Paris Barışı’na (1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış”, *Türkler*, Cilt 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ed. Hasan Cemal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara, 2002.

ŞİMŞİR, Bilal N., *Rumeli’den Türk Göçleri Belgeler*, TTK Basımevi, Ankara, 1989.

TUFAY, Muzaffer, “Türkler, Ruslar ve Bulgarlar”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, 1988.

TURAN, Fettah, “Tarihsel Süreç İçerisinde Balkanlar’daki Hayat Seyri”, *1. Uluslararası Balkanlar’da Tarih ve Kültür Kongresi*, Kongre Koordinatörleri: Recai Coşkun-Sedat Kuqı, Kosova-Piriştina, 2009.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Midhat Paşa ve Taif Mahkûmları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.

VATANSEVER, Erhan, “Osmanlı İdaresinden Sonra Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Kültürel Hayatı” *Yüksek Lisans Tezi*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2008.

YALÇINKAYA, Alaaddin, “III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri Osmanlı Dış Politikası”, *Türkler*, Cilt 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ed. Hasan Cemal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara, 2002.

دائرة اصدارت
رسمیہ

قلم
اقدم صفحہ
روم ایچ شرقی مؤلفانہ اولیہ ایضاً اور نہ دلاوند الخانہ اولیہ فیہ علی قضا سیک برجه صفحہ ثانیہ اقامتہ معلوف و ذریعہ شکیلاذک اجراسی و نواعی صفحہ
سورای کوفت و اقلیہ دائرہ سندہ تنظیم اربابو مصطلح مجلس خصوصیہ و کلامہ رضی معہ نہ و نیزہ زلزلہ نہ من قید عرصہ و تقدیم نمہ ایشہ اولیہ ہرہ و جہہ 'اروزہ ہکا
صبا با زلمہ شیعانہ جویزور / منظرہ سنیہ نقاد ایریجی بیلہ نذکرہ سادری برقم قدری اقدام اصغر ۲۲ ۱۰۰۰ دایرہ لایک
مد اعظم
کامص

معدومہ جاکر کہ لریہ سیک
سبب دست تنظیم اولیہ سیکرہ سائہ صبا شیا ہا ہر کہ
جلی و کلامہ مدعی معلوف خطہ و اوران سارہ سلاوی
اولیہ و نذکرہ استیادہ اولیہ بی و جہہ شکیلاذک اجراسی
یار ایریجی صبا دائرہ صفحہ و غلابہ عقیقہ و نذکرہ
نذکرہ اہالی سنی صبا دائرہ سیکرہ سائہ صبا شیا ہا ہر کہ
نذکرہ الخاب اربابو مصطلح مجلس خصوصیہ و کلامہ رضی معہ نہ
نذکرہ الخاب اربابو مصطلح مجلس خصوصیہ و کلامہ رضی معہ نہ
نذکرہ الخاب اربابو مصطلح مجلس خصوصیہ و کلامہ رضی معہ نہ
نذکرہ الخاب اربابو مصطلح مجلس خصوصیہ و کلامہ رضی معہ نہ

i.mms 87/3734

۵۱

EK 3: Kırcaali Çevresi (MPHH 1/411)

EK 4: Kırcaali ve (Hasköy'ün Güneyi ve Sultanyeri Müntikası) Edirne Vilayeti (MPK 1/434)

